

Georgios Papanikas – Řek, kterého nechala StB zmizet

ONDŘEJ HLADÍK

Občanská válka v Řecku, která přinesla mnoho utrpení lidem bojujícím na obou zneprátelených stranách jakož i civilnímu obyvatelstvu, vyvolala vlnu emigrace do zemí bývalého východního bloku. Již v roce 1948 byla do zahraničí odeslána velká skupina dětí, které mnohdy z donucení opustily své rodiče. Po nich odešli dospělí běženci, kteří patřili mezi příznivce a podporovatele povstalců. Na tuto vlnu po ukončení konfliktu v roce 1949 navázala další velká skupina, v níž byli především vojáci poražených komunistických ozbrojených sil.¹ Do Československa s ní však nepřišli jen ti „správní“ Řekové, ale nedobrovolně také zajatí vojáci královské armády, kteří záhy získali nálepku nespolehlivých a problematických živilů. Jedním z nich byl i Georgios Papanikas, jemuž se emigrace stala osudnou.²

Mládí a počátek emigrace

Narodil se 20. února 1920 v řeckém městě Acharne, ležícím necelých třináct kilometrů severně od Athén. Jeho otec byl drobný zemědělec, vlastnil nevelké pozemky s vinicí. Georgios měl dvě sestry a jednoho bratra, takže vyrůstal ve velmi skromných podmínkách. Absolvoval proto jen šest tříd obecné školy a poté pomáhal při práci na hospodářství. Kvůli nízkým příjmům rodiny si chodil přivydělávat k bohatším sedlákům v okolí.³

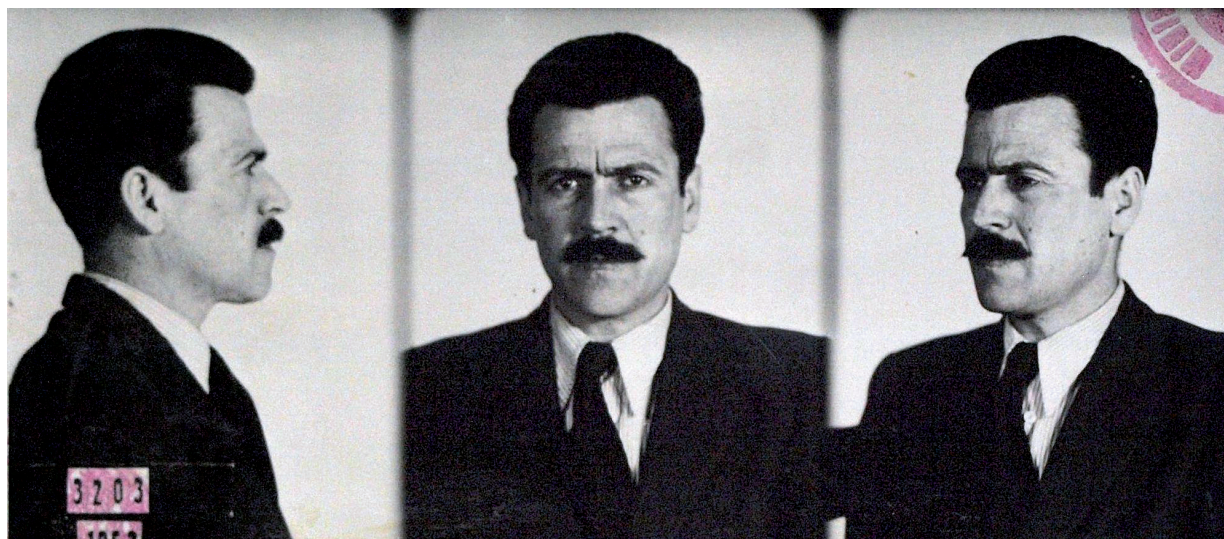
V červnu 1947 nastoupil do královské armády na základní vojenskou

službu. Dvouměsíční pěchotní výcvik prodělal v nedalekém Chaidari. Protože však již od roku 1946 zuřila v Řecku občanská válka mezi vládou a Komunistickou stranou Řecka (Kommunistiko komma tis Ellados, KKE), byl nasazen do bojů proti Řecké demokratické armádě (Dimokratikos stratos tis Ellados, DSE). V květnu 1949 byl v pohoří Grammos zajat, načež musel pracovat ve prospěch povstalců – kopal zákopy, upravoval cesty apod.⁴ V té době také absolvoval povinná politická školení směřující k tomu, aby vstoupil do DSE a začal bojovat na straně povstalců.

Po poslední velké ofenzivě královské armády a obklíčení zbytků DSE v pohoří Grammos byl v srpnu 1949 donucen společně s dalšími zajatými vojáky odejít do Albánie. Odchod ze země ale rozhodně nelze považovat za svobodné rozhodnutí. Jeho pozdější výpověď sice neobsahuje žádné podrobnější informace o tom, co se vlastně přesně odehrálo, leč v nepříliš obsáhlé odborné literatuře na toto téma se objevuje zmínka přímo o psychickém i fyzickém nátlaku.⁵

Ani v Albánii nezůstal dlouho. V důsledku porážky DSE se rozběhla emigrace do dalších zemí sovětského

- 1 Jedná se o devět transportů, které přijely do Československa v době od konce srpna 1949 do ledna 1950. TSIVOS, Konstantinos: *Řecká emigrace v Československu (1948–1968). Od jednoho rozštěpení ke druhému*. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy – Dokořán, Praha 2012, s. 52–55.
- 2 S ohledem na rozsáhlost tématu příjezdu řeckých emigrantů do Československa v letech 1948 až 1950 není možné provést komplexní analýzu všech aspektů tohoto fenoménu. V centru pozornosti této studie proto zůstane především osud jmenovaného vojáka, který otevírá téměř neznámou kapitolu existence malé skupiny nedobrovolných běženců, žijících pod neustálým dozorem komunistické řecké samosprávy a vystavených tlaku perzekuce ze strany Státní bezpečnosti.
- 3 ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (dále jen MV-V), vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.
- 4 Tamtéž.
- 5 HRADEČNÝ, Pavel: „Neexistující exulanti.“ Zajetí řečtí vojáci v Československu. In: *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Historický ústav AV ČR – Historický ústav FF MU – Matice moravská, Brno 2003, s. 201.

Georgios Papanikas po zadržení Státní bezpečností

Foto: ABS

bloku, mezi něž patřilo mimo jiné i Československo.⁶ Ani k tomuto kroku se G. Papanikas nevyjádřil nijak vyhraněně. Snad proto, že jej vyslychala tajná policie komunistického státu, raději zvolil zcela neutrální sdělení: *Asi počátkem prosince 1949 nám bylo v Albánii řečeno velitelem demokratické armády, že pojedeme do jiné demokratické země, kde dostaneme dobrou práci.*⁷ Avšak zmiňovaný nátlak spojený už s odchodem do Albánie ukazuje na dramatičtější okolnosti vystěhování. Realističtější pohled na tyto události vyšetřovatelům Státní bezpečnosti poskytl Dimitrios Vulgaris,⁸ další zajatý voják královské armády (v Československu se tehdy používal politicky příhodnější termín „monarchofašista“): *Nikdo se mě neptal, zda s tím souhlasím. Do*

*ČSR jsem přijel z rozkazu jako zajatec. Já sám bych se raději vrátil zpět do Řecka ke svým rodičům a sourozencům.*⁹ Avšak ani to nemusí být dostačující popis skutečnosti. Během pozdějšího soudního procesu zazněla i daleko ostřejší slova: [...] *řekli, že nás zastřelí, a tak jsme šli.*¹⁰ Citované výroky jasně ukazují, v jaké pozici se nedobrovolní exulanti nacházeli. Současně tato situace předznamenala jejich příští kroky směřující k návratu do vlasti.

Důvodem odchodu uprchlíků a vojenských zajatců z Albánie bylo jejich živoření ve zcela nevyhovujících podmínkách. Exilovní představitelé KKE proto začali vyjednávat o přesídlení do některé ze zemí východního bloku. V Československu se poprvé sešli 13. června 1949 s Bedřichem Geminderem, vedoucím Mezinárodního

oddělení ÚV KSČ, přičemž vznesli požadavek na přijetí čtyř až pěti tisíc běženců. Na základě těchto jednání do Československa na přelomu let 1949 a 1950 přijelo celkem devět transportů s řeckými uprchlíky, včetně „monarchofašistů“.¹¹ V této vlně řeckých emigrantů se do Československa dostal i G. Papanikas. S ohledem na údaje dostupné v pozdějších výsledkových protokolech je rovněž možné přesně určit, v kterém transportu přijel. Citovaná informace o tom, že přípravy začaly někdy počátkem prosince 1949, umožňují dokonce přesnou dataci. Zpráva Mezinárodního oddělení ÚV KSČ pak přináší podrobnější popis celé anabáze.

Jednalo se o sedmý transport, který připul z Albánie do polské Gdyně dne 9. prosince 1949.¹² Tam na uprchlíky

6 K tématu řecké emigrace blíže HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)*. ÚSD AV ČR, Praha 2000, TÝŽ: „*Neexistující exulanti.*“; TSIVOS, Konstantinos: *Řecká emigrace v Československu (1948–1968)* a KRÁLOVÁ, Kateřina – TSIVOS, Konstantinos a kol.: *Vyschly nám slzy... Řečti uprchlíci v Československu*. Dokořán, Praha 2012.

7 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.

8 Řecká jména jsou v celém textu uváděna v podobě, v jaké byla zaznamenána do vyšetřovacího spisu StB, a mohou se proto v některých případech odlišovat od skutečnosti.

9 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď D. Vulgarise z 16. 4. 1953.

10 Tamtéž, protokol o hlavním líčení ze 7. 10. 1953.

11 TSIVOS, Konstantinos: *Řecká emigrace v Československu (1948–1968)*, s. 48–50.

12 Tamtéž, s. 55.

čekaly vlakové soupravy vypravené z Československa, které je přes hraniční přechod Petrovice dopravily do sběrného střediska v Mikulově. Uniformy velké většiny příjždějících mužů ale příliš podtrhovaly vojenský charakter celé skupiny, takže ještě v Polsku dostali civilní pracovní oděvy, což se jevílo jako politicky vhodnější. Již během převozu na Moravu probíhaly prohlídky, jejichž cílem bylo včas izolovat jedince s nebezpečnými infekčními chorobami. Lékaři tak odhalili 24 závažně nemocných z více než 1600 řeckých běženců (odhaduje se, že 200 až 300 z nich byli zajatí vojáci).¹³ Nechali je přepravit do fakultní nemocnice v Brně. Rovněž začalo rozdělování léků a penicilínových injekcí mezi nemocné s méně závažnými zdravotními problémy.

Z mikulovského nádraží převezli postupně celou skupinu šesti autobusy do sběrného střediska, kde na lékařské prohlídky navázala evidence a prověřování spolehlivosti. Vyšlo totiž najevo, že se mezi emigranty nachází také mnoho „problematičtějších jedinců“, což se týkalo především zajatých vojáků, jako byl Georgios Papanikas. Předpokládalo se proto, že budou pod stálým dohledem StB i neoficiální vnitřní řecké bezpečnosti. Přesto na ně nebyl v té době vyvíjen žádný zjevný nátlak, pouze zůstávali předmětem sledování, aniž by se jich to nějak výrazněji dotýkalo: *Zde jsem však žil jako každý jiný svobodný občan, dostal jsem prozatímní průkaz totožnosti pro bezdomovce, takže jsem se mohl volně pohybovat, kde jsem chtěl. Nebyl jsem vázán na ničí rozkazy, ani jsem se nemusel v ničem podřizovat řecké*

*samosprávě.*¹⁴ Na místě je určitá opatrnost při hodnocení tohoto prohlášení G. Papanikase. Další informace vztahující se k začátku pobytu Řeků v Československu ukazují na poněkud jiné podmínky a snahu o úplnou kontrolu jejich života ze strany KKE. Svou roli v možném autocenzurním přístupu tak opět mohl sehrát fakt, že jde o výpověď učiněnou po zatčení před vyšetřovateli StB, kdy vyslýchaný nevěděl, jaká bude jeho nejbližší budoucnost. Zároveň však ještě nemusela krátce po příjezdu do Mikulova řecká samospráva fungovat tak jako v pozdějších měsících či letech.

Kvůli lepší kontrole příchozích a možnosti dále na ně ideologicky působit byla zřízena i zvláštní československá politická správa tábora, ta však zklamala očekávání: *Politickým vedoucím tábora byl ustanoven KV KSČ v Brně s. Kratina, zřízenec brněnské nemocnice, starý a dobrý soudruh, avšak poněkud slabý. Zaměstnanec personál střediska neskýtá, jak jsem mohla zjistit, dostatečnou politickou záruku a bude zapotřebí pevné ruky k vedení tábora.*¹⁵

Život v Československu

Po uplynutí karanténní lhůty měli emigranti co nejdříve odjet do nových bydlišť. Kvůli rozšíření meningitidy a zimním podmínkám, na něž nebyli připraveni, nakonec v Mikulově zůstali až do přelomu března a dubna 1950.¹⁶ Teprve poté se mohli usadit v předem vybraných lokalitách. Objevila se také myšlenka, že vojenští zajatci, hodnocení jako neuvědomělí a nespolehliví, by měli být z důvodu snazší kontroly nadále soustředěni

na jednom místě, nikoli však přímo internováni. Jako nejvhodnější se pro tento účel jevíla poměrně izolovaná stavba přehrady ve Víru na řece Svratce.¹⁷

Avšak snaha české i řecké strany o dohled nad „nespolehlivým živly“ měla trhliny, jelikož do Víru odešla jen část z nich. Kupříkladu již zmiňovaný D. Vulgaris společně s několika dalšími odjel do Úpice, kde nastoupil do národního podniku Úpolen.¹⁸ Objevuje se také informace o přesunu některých „monarchofašistů“ do Horního Starého Města (od roku 1947 součást Trutnova) a zaměstnání v národním podniku Texlen. Navíc počty bývalých královských vojáků působících na stavbě přehrady v letech 1950 až 1951 ukazují, že se jednalo jen o jejich menší část, i když můžeme hovořit o relativně vysoké koncentraci oproti jiným místům. Z celkového počtu 139 Řeků je možné jen 58 z nich zařadit mezi zajatce.¹⁹ Součástí této skupiny byl i G. Papanikas, který ve Víru pracoval jako pomocný dělník přibližně od začátku dubna 1950.²⁰

K jeho pobytu ve Víru se vztahuje první a jediná zmínka o tom, že měl manželku, ovšem bez jakýchkoli bližších údajů. Stejně tak není zřejmé, kdy se oženil. Do armády narukoval v sedmadvaceti letech ještě jako svobodný a není příliš pravděpodobné, že by sňatek uzavřel během bojů v pohoří Grammos. V úvahu tedy přichází období 1949 až 1950, tedy od jeho zajetí a přesunu do Albánie až po pobyt ve Víru. Už v albánských táborech DSE, kde královští vojáci neměli příznivé podmínky, totiž ke svatbám docházelo: *Za dobu svého pobytu v Albánii jsem se oženil s řeckou*

13 HRADEČNÝ, Pavel: „Neexistující exulanti“, s. 206.

14 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.

15 HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu*, edice zprávy Mezinárodního oddělení ÚV KSČ o transportu řeckých uprchlíků ze 17. 12. 1949, s. 99.

16 TSIVOS, Konstantinos: *Řecká emigrace v Československu (1948-1968)*, s. 55.

17 HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu*, s. 65.

18 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď D. Vulgarise z 16. 4. 1953.

19 HRADEČNÝ, Pavel: „Neexistující exulanti“, s. 206.

20 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.

Na stavbě přehrady ve Víru na řece Svatce pracovali také řečtí emigranti, 1953

Foto: ČTK/Emil Bican

státní příslušníci Triadou Konstantino, se kterou jsem společně v listopadu 1949 odejel společným transportem přes Polsko do ČSR.²¹

Žena G. Papanikase proto z důvodu nedostatku informací zůstane „neodhalena“. Nicméně je jisté, že ve Víru pobýval manželský pár společně, protože se tam neúspěšně snažila najít práci. V říjnu 1951 proto po získání souhlasu Ústřední řecké samosprávy v Jeseníku manželé odešli do Horního Starého Města, kde již pobývali jiní emigranti, a to jak příznivci KKE,

tak i „monarchofašisté“. Přestěhování do východních Čech oběma zajistilo práci v Texlenu, ale G. Papanikas se tímto krokem neztratil ze zorného pole vnitřní řecké neoficiální bezpečnosti k „nespolehlivým“ totiž práce na přehradě nijak zvlášť nezmírnila a mezi běženci bylo dobře známo, kdo ke které straně v letech občanské války náležel. Oba tábory zůstávaly názorově velmi vyhraněné a případná změna postojů mohla zasahovat i do rodinného života jednotlivců.

Výjimkou nebylo ani udávání v rodině a rozpad manželství, jak zachycuje výpověď jedné z příznivkyň KKE Caflaki Morfo. Její muž Alekos Pegnidis patřil mezi bývalé zajatce a po seznámení s dalšími „monarchofašisty“ v Horním Starém Městě začal aktivně připravovat návrat do vlasti. To se ale výrazně rozcházel se světovým názorem jeho ženy, která celý problém shrnula taktó: *Poznala jsem, že Pegnidis není dobrý člověk. Stále na mně chtěl, abych odjela do Řecka. Já jsem se tam vrátit nechtěla, a proto jsem se s ním rozešla.*²² Současně, nebo spíše ještě předtím, obrat v postojích svého manžela oznámila a pravděpodobně i projednala další postup: *Tyto věci jsem několikrát uváděla v organizaci a také při osobním rozhovoru se soudruhy, se kterými jsem o těch věcech mluvila.*²³

Popsané skutečnosti potvrdil i placený funkcionář KKE Tanasis Papatasiu, s nímž o svých problémech hovořila. Jednak doložil zmínované donášení: *Toto hlášení mi několikrát zopakovala...*²⁴ a jednak přiblížil vysloveně ideologické pozadí rozpadu manželství: *Tehdy se rozhodla, že s manželem nebude žít, poněvadž ona jako členka KSŘ (Komunistické strany Řecka – pozn. aut.) má jiné názory, a odejela ke svým příbuzným, snad bratřovi do Slezska, kde je dosud, pokud je mi známo.*²⁵ Z jeho výpovědi je rovněž zřetelný přístup komunistických emigrantů k „monarchofašistům“, kteří se všeobecně těšili špatné pověsti, jak dokazuje odsudek dalšího Řeka zatčeného v souvislosti s případem G. Papanikase: *Pokud se týká Valavanise, toto byl člověk velmi špatného charakteru, prohaný a nikdy neměl důvěru.*²⁶

Není proto nic překvapivého na tom, že G. Papanikas v novém působišti nedaleko Trutnova navázal nejužší styky s lidmi, kteří sdíleli podobný

²¹ Tamtéž, výpověď K. Vukakise z 22. 4. 1953.

²² Tamtéž, výpověď C. Morfo ze 14. 7. 1953.

²³ Tamtéž.

²⁴ ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď T. Papatasiu z 11. 2. 1953.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

osud jako on. Jednalo se především o bývalé vojáky královské armády, mezi něž mimo jiné patřil i A. Pegnidis. Ve vyšetřovacím spisu je uváděno šest osob, které měly představovat okruh jeho nejbližších známých.²⁷ Avšak zůstává otázkou, jestli tato informace odpovídá skutečnosti. Jde totiž o lidi, kteří měli vytvořit „protistátní“ skupinu, takže nelze vyloučit ani konstrukci StB. Všichni se přinejmenším znali od vidění, protože žili v Horním Starém Městě a pracovali ve stejném podniku (Texlen).

Počátkem roku 1952 ale jistě vznikla uzavřenější skupina, již stmelil stejný zájem, návrat do Řecka. O tom, jak tohoto cíle dosáhnout, diskutovali při návštěvách restaurace v nedaleké Kalné Vodě a během poslechu zahraničního rozhlasu (Hlas Ameriky, Londýn) u některého z nich doma. Vyšetřovatelé StB z těchto setkání posléze vytvořili ilegální či konspirační schůzky za účelem dojednávání protistátní činnosti spočívající ve špionáži, podřívání jednoty řecké emigrace a hanobení Československa v zahraničí.

Pozadí celého problému je však podstatně složitější a mnohovrstevnatější, než by se mohlo zdát. Nešlo jen o skupinku několika nedobrovolných emigrantů, kteří toužili po návratu do vlasti. Důležitou roli hrálo mezinárodně politické hledisko, od něhož se odvíjel razantní postup proti „monarchofašistickým“ Řekům pobývajícím v Československu. Tudíž je zřejmá přímá souvislost s osudem G. Papanikase a nelze jeho životní příběh vylíčit bez nastínění okolností, které jej přivedly až do vyšetřovací cely, respektive zapříčinily jeho předčasné úmrtí.

Problém řeckých emigrantů

Po skončení občanské války začala řecká vláda s podporou Západu vyví-

jet v rámci jednání OSN tlak na země východního bloku, přičemž jedním z cílů byla i repatriace zajatých vojáků královské armády, nedobrovolně zavlečených do ciziny. Touto problematikou se zabýval především „Zvláštní výbor pro Balkán“ (UNSCOB). Doporučení takzvané „Balkánské komise“ byla zúročena na V. zasedání Valného shromáždění OSN, které dne 1. prosince 1950 přijalo rezoluci 382 A (V), v níž bylo výslovně řečeno, že zadržování řeckých vojáků v cizích zemích je nepřijatelné. Zároveň byla důrazně doporučena okamžitá repatriace, na niž měl dohlížet přímo generální tajemník OSN ve spolupráci s Červeným křížem.

Země východního bloku v čele se Sovětským svazem rezoluci od samého počátku zpochybňovaly a popíraly možnost přítomnosti zajatých královských vojáků na svém území. Současně dokazovaly politický charakter celé řecké emigrace. Běženci podle oficiálních vyjádření opustili zemi v důsledku „krvavého monarchofašistického teroru“. Odpor „tábora míru“ proti usnesení OSN poté znemožňoval navázání spolupráce Mezinárodního výboru Červeného kříže s národními organizacemi Červeného kříže, takže jakékoli snahy o zahájení repatriace vyšly na prázdno. Další více či méně úspěšná jednání na půdě OSN probíhala i v následujících letech, leč neustále narážela na bojkot Sovětského svazu, který opakovaně poukazoval na snahu Řecka očerňovat lidové demokratické státy.²⁸

Mezitím začalo politické vedení emigrace v Československu sestavovat na žádost čelných představitelů KSČ seznamy podezřelých a nespolehlivých Řeků. Vojenští zajatci v nich zaujíмали přední pozice s tím, že je nutné držet je pod neustálým dohledem. Mezinárodní oddělení ÚV KSČ průběžně aktualizované přehledy

posléze předávalo StB, která měla Řeky ze seznamů co nejvíce izolovat, jak již bylo zmíněno. Popsané kroky souvisely s projednáváním této problematiky na půdě OSN, což ve svém důsledku vyvolávalo nežádoucí mezinárodní pozornost, zaměřující se tak na vnitřní záležitosti komunistických zemí.

Přes veškerou snahu politických orgánů i StB se ale informace o přijetí rezoluce 382 A (V) dostala i mezi řecké vojáky zavlečené do Československa, a to především cestou poslechu západních rozhlasových stanic – na tuto skutečnost se také výrazně zaměřovali vyšetřovatelé v případě G. Papanikase. Mnoho z bývalých vojáků na základě nových skutečností odmítlo akceptovat aktuální situaci a tajně navštívilo řecké velvyslanectví v Praze, což řecká samospráva zakazovala. Získali tak cestovní pasy, s nimiž chtěli opustit zemi. To však představovalo velkou hrozbu pro komunistický režim, který se oprávněně obával mezinárodní diskreditace. Na jaře 1951 proto vyšla tajná instrukce Velitelství StB, jež nařizovala zatknout všechny Řeky, kteří by se s řeckým pasem snažili překročit hranice. Výmluvnou ukázkou takového počínání je případ z Chebu, kde 8. července 1951 zadrželi sedmnáct „monarchofašistů“ vybavených potřebnými doklady a odeslali je k výsledku do Prahy.

Bezprecedentní kroky bezpečnostních složek při zatýkání Řeků na hranicích měly i diplomatickou dohru. Řecké velvyslanectví podalo 25. srpna 1951 z pověření athénské vlády ostrý protest na ministerstvu zahraničí. Tím sice způsobilo problémy československé diplomacii, která se snažila bezvýsledně získat instrukce o dalším postupu na ministerstvu národní bezpečnosti, ale zároveň zkomplikovalo postavení zajatých vojáků, kteří se pokoušeli dostat zpět domů.²⁹

27 Byli to Velisarios Vasilakis, Kyriakos Vukakis, Tanasis Komnos, Alekos Pegnidis, Christos Valavanis a Tanasis Kajas. Tamtéž, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.

28 HRADEČNÝ, Pavel: „*Neexistující exulanti*“, s. 202–204.

29 Tamtéž, s. 206–207.

Tolik tedy k nastínění mezinárodního i vnitropolitického kontextu, na jehož pozadí se odvíjely události vymezující poslední roky života G. Papanikase. Je však zřejmé, že šance skupiny „nespolehlivých“ Řeků pracujících v Texlenu na bezproblémový návrat do rodné země byla téměř mizivá. To ale tehdy nikdo z nich nemohl tušit. Není sice známo, jak moc měla bezpečnost jejich první schůzky v Kalné Vodě a poslech „štvavého“ rozhlasu pod kontrolou, ale prostřednictvím manželky A. Pegnidise se o nich bezpochyby záhy dozvěděla minimálně řecká komunistická samospráva. Co všechno se však odehrálo před začátkem zatýkání?

V zorném poli StB

Po několika setkáních, která StB později specifikovala jako „ilegální schůzky“, začal G. Papanikas podnikat kroky směřující k získání cestovního pasu. Společně s Velisariem Vasilakisem, který už měl v Praze potřebné kontakty, koncem ledna 1952 tajně navštívil řecké velvyslanectví, kde jej přijali chargé d'affaires Jean Leopoulos a úředník ambasády Christos Mitsakopoulos.³⁰ Nejen z výpovědi G. Papanikase vyplývá, jak probíhal jejich rozhovor a o co se zástupci athénské vlády zajímali. Příchozí zpravidla popsali vojenskou kariéru během občanské války, kde bydlí a co dělají v Československu. Avšak hlavní důraz řečtí diplomaté vždy kladli na to, jestli znají nějaké další „monarchofašisty“, případně zda by bylo možné sestavit jejich seznamy.

Z těchto informací StB vykonstruovala organizaci špionážních skupin řeckou ambasádou, které měly za úkol získávat zprávy politického i hospodářského charakteru pro zahraniční tajné služby. To však vyvrací

charakter zpráv, které měli bývalí vojáci královské armády dodávat. Za zcela typické lze považovat prohlášení G. Papanikase: [...] sdělil jsem podrobnosti o stavbě vodní přehrady pro elektrárnu ve Víru a o n. p. Texlen I, kde jsem byl zaměstnán.³¹ Pokud o něčem podobném na velvyslanectví opravdu mluvil, je jen těžko představitelné, že jako pomocný dělník, navíc v zemi, jejímuž jazyku ani pořádně nerozuměl, by byl schopen zjistit jakékoli technické podrobnosti. O přínosnosti „špionážních“ informací popisujících textilní výrobu v Texlenu nemluvě. Naprostou absurditu celé kauzy pak potvrzují i další přiznání, kupříkladu to, že zahraniční rozhlas poslouchali, aby svoje fašistické ideály utvrzovali.³² Během soudního procesu se dokonce objevila poměrně odvážná tvrzení, dokazující přípravu celé kauzy ze strany StB: *Takto jsem to také řekl u výslechu na StB - oni si tam napsali, co chtěli...*³³

Vraťme se však k tomu, co bylo opravdovým zájmem athénské vlády a jejich diplomatů v Československu. Nedá se přehlédnout ani ve vyšetřovacím spisu, kde se odůvodnění prolíná všemi výpověďmi zatčených. Není pochyb, že chtěli pomáhat nedobrovolným běžencům k návratu domů. Jenže kvůli zmatkům souvisejícím s válečným konfliktem neměli nejmenší představu o tom, kdo při ozbrojených střetech v horách zahynul a čí tělo se nepodařilo objevit, koho povstalci z DSE zajali a kam jej odvěkli. Proto také kladli důraz na možnost sestavení přehledů „monarchofašistů“.

Snahy řeckého velvyslanectví doložil svým prohlášením před soudem i A. Pegnidis: *Od řeckého velvyslanectví jsem dostal finanční pomoc - tuto pomoc mi museli poskytnout jako řeckému příslušníkovi, neboť oni mě*

Chargé d'affaires Jean Leopoulos, dole úředník ambasády Christos Mitsakopoulos

Foto: ABS

*dostali na vojnu a jejich vinou jsem se také ocitl v ČSR - byli proto nuceni mi dávat peníze - jsem přece řecký emigrant.*³⁴ Jeho svérázný postoj ukazuje názory do války odvedených mužů,

30 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, výpověď G. Papanikase z 22. 7. 1953.

31 Tamtéž, výpověď G. Papanikase ze 14. 5. 1953.

32 Tamtéž.

33 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, protokol o hlavním líčení proti A. Pegnidisovi a spol. ze 7. 10. 1953, výpověď A. Pegnidise.

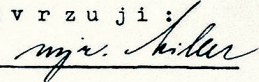
34 Tamtéž.

kteří po bojích na straně legální řecké vlády, zajetí a následném zavlčení za hranice očekávali pomoc od zastupitelských úřadů při řešení složité životní situace

Jenže právě snahy o jejich repatriaci byly doslova trnem v oku československé vládě, pro niž se staly reálnou hrozbou poškození pověsti země, potažmo celého východního bloku. Reakce bezpečnostních složek, které se snažily omezit veškerá rizika silovými prostředky, na sebe nenechala dlouho čekat. Konkrétně v případě skupiny okolo G. Papanikase začaly konat krátce před Vánoce roku 1952. Odůvodnění návrhu na jeho zatčení ze 17. prosince přesně vymezovalo, jakým směrem se mají ubírat následující výsledky, které zajistí „důkazy“ pro předem připravený proces: *Jako člen rozvratnické organizace propagoval fašismus a štvál osoby cizí státní příslušnosti proti lidově demokratickému zřízení. Hanobil čsl. vládní činitele a rozšiřoval nespokojenost mezi částí obyvatelstva. Rozvracel pracovní morálku na důležité stavbě a brzdil zde výstavbu našeho průmyslu. Snažil se obrátit část obyvatelstva proti čsl. státnímu zřízení a pokoušel se ilegálně uprchnout do zahraničí, aby vstoupil do nepřátelské armády.*³⁵ To vše jen proto, že se chtěl dostat zpět domů!

Nejen jemu, ale i jeho řeckým přátelům z Texlenu významně přitěžovalo, že se A. Pegnidis znal s Jemenidziselem Trasivulosem, dalším zatčeným, který chtěl od velvyslanectví získat cestovní doklady. Ten byl postaven do čela skupiny „Trasivulos a spol.“, souzené ve dnech 16. až 18. září 1953.³⁶ Od něj se A. Pegnidis dozvěděl, že existuje blíže nespécifikovaná možnost, jak se dostat z Československa, a informoval o tom ostatní. Současně mu předal jména pětadvaceti zajatců pobývajících v okolí Horního Starého

74

P o t v r z u j i :

 Dne _____

N Á V R H N A Z A T Č E N Í

V Praze, dne 17, prosince 1952.

Zjistil jsem po prozkoumání materiálu o špionážní a podkopčinnosti, prováděné

Georgisem P A P A N I K A S E M, nar. 1920, řecké národnosti, řecký státní příslušník, t.č. dělník, ženatý, bytem Horní Staré Město,

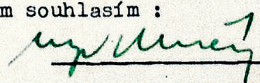
že materiál, získaný v průběhu vyšetřování, usvědčuje PAPANIKASE z toho, že prováděl rozvratnou činnost proti ČSR. Jako člen rozvratnické organizace propagoval fašismus a štvál osoby cizí státní příslušnosti proti lidově demokratickému zřízení. Hanobil čsl. vládní činitele a rozšiřoval nespokojenost mezi částí obyvatelstva. Rozvracel pracovní morálku na důležité stavbě a brzdil zde výstavbu našeho průmyslu. Snažil se obrátit část obyvatelstva proti čsl. státnímu zřízení a pokoušel se ilegálně uprchnout do zahraničí, aby vstoupil do nepřátelské armády. Je v podezření, že prováděl špionáž pro cizí vyslanectví.

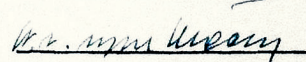
Na základě uvedeného a proto, že PAPANIKAS by mohl uprchnout nebo ovlivnit vyšetřování

n a v r h u j i

zatkout Georgise PAPANIKASE, provést u něho domovní prohlídku a po dopravení do věznice zahájit proti němu vyšetřování.

Vyšetřovací pracovník : por. Kral

Správnost materiálů potvrzuji, se zatčením souhlasím :
 Náčelník vyšetřovacího odboru HS Stb :

Souhlasím :
 Náčelník odboru HS Stb :

Návrh na zatčení G. Papanikase

Foto: ABS

35 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, návrh na zatčení G. Papanikase ze 17. 12. 1952.

36 HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu*, edice Informační zprávy Generální prokuratury v Praze o trestním stíhání některých řeckých státních příslušníků, s. 172.

Města.³⁷ Těchto skutečností StB obratem využila k vytvoření imaginární sítě navzájem propojených „monarchofašistických záškodnických organizací“, zorganizované velvyslanectvím v Praze.

Ve vazbě na Ruzyni

Georgios Papanikas byl zadržen dne 18. prosince 1952 a 22. prosince jej definitivně zatkl.³⁸ Společně s dalšími Řeky se vzápětí ocitl v cele ruzyňské věznice a stal se z něj vyšetřovaneč číslo 3189/030. Od té chvíle ho čekaly výsledky vedené vyšetřovateli StB, v jeho případě podporučíkem Šulcem.³⁹ Přes jejich veškerou snahu v dubnu 1953 popíral jakýkoli podíl na protistátní činnosti, z níž jej obviňovali, protože Generální prokuratura v Praze opakovaně žádala o prodloužení vazby.⁴⁰ Teprve v květnu začal doznávat údajná provinění, jak vyplývá z citovaného zápisu o jeho výpovědi.

O podmínkách vazby v Ruzyni a o tom, jak byl G. Papanikas k přiznání přinucen, si nelze dělat nejmenší iluze. Neexistují sice žádné přímé důkazy potvrzující užití fyzického či psychického nátlaku, ale D. Vulgaris

Dobové fotografie věznice v Ruzyni. Potřebám StB sloužila od konce 40. let do roku 1989. Foto: KDH

37 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, protokol o hlavním líčení proti A. Pegnidisovi a spol. ze 7. 10. 1953, výpověď A. Pegnidise.

38 Tamtéž, rozkaz k zatčení G. Papanikase z 22. 12. 1952.

39 Tamtéž, výslechy G. Papanikase ze 14. 5. a 22. 7. 1953.

40 Tamtéž, žádost o prodloužení vazby z 24. 4. 1953.

podal svým pokusem o sebevraždu svědectví více než výmluvné. Již 26. února 1953 se dotýčný dostal do služebního hlášení: *Při večerní obchůzce bylo na vyšetřovanci pozorováno jakési roztrpčení a počal brečet. Asi v 18.20 hod. mlstrm.* (mladší strážmistr – pozn. autora) *Jelínek zpozoroval, že vyšetřovavec si sundal blůzu a smotal ji a říkal si pro sebe, že se oběsí nebo uškrtí [...]. S. Jelínek mě ihned zavolal a vyšetřovanci byla blůza odebrána a zavřena sedačka a stůl. Vyšetřovavec potom neustále brečel do doby, než nám skončila služba.*⁴¹ Tento víceméně demonstrativní čin však poukazuje na bezvýchodnost situace plynoucí z pocitu naprosté bezmoci, což bývalo jedním z cílů nelidských metod vyšetřovatelů.

Zoufalství D. Vulgarise se v příštích měsících dále prohlubovalo, takže od snahy upozornit na problém přikročil 29. května k druhému vážnější míněnému pokusu o sebevraždu. Opět využil vlastní blůzy při snaze o oběšení. Zavčas jej však objevil strážný na pochůzce, a přesto, že byl D. Vulgaris již v bezvědomí, nabyt po několika minutách umělého dýchání vědomí. Jako důvod k tomuto činu později uvedl naprostou beznaděj, jelikož celou dobu marně dokazoval nevinu, společně se snahou uniknout podmínkám ruzyňské vazby: *Během výslechu uváděl, že to děle nevydrží a že raději by byl mrtev.*⁴²

Zatčení Řekové očividně v celách vyšetřovací vazby prožívali těžké chvíle. Výjimkou nebyl ani G. Papanikas, u něž je ale možné, že byli vyšetřovatelé o něco opatrnější než v jiných případech. Po celkové zdravotní prohlídce skutečně v lednu 1953 totiž zjistili, že má plicní i kostní tuberkulózu. Náčelník zdravotního

oddělení proto obratem informoval náčelníka odboru VI. B Hlavní správy StB o nutnosti jeho přesunu na nemocniční celu číslo 12. Zároveň doporučil *okamžité upozornění soudruhů referentů, kteří jej vyslyší, na hygienické opatření při styku s ním.*⁴³ Šlo tedy především o výstrahu pro vyšetřovatele, kteří se měli chránit před rizikem nákazy. Avšak předpokládat jakékoli zlepšení lékařské péče je zcela nereálné. Přestěhování G. Papanikase vycházelo spíše z potřeby karantény, nikoliv ze snahy o smysluplnou léčbu. To ale nevyvolávalo týrání a využití nezákonných metod příslušníky StB.

Úmrtí a snaha o jeho utajení

Výsledky G. Papanikase probíhaly od ledna 1953 do léta téhož roku. O ukončení vyšetřování byl informován 27. července,⁴⁴ ale tehdy již byl jeho zdravotní stav velmi vážný. Místo přemístění do „běžné“ soudní vazby ho proto počátkem srpna převezli do vězeňské nemocnice na Pankráci, kde prožil poslední dny svého života, a je pravděpodobné, že ve velkých bolestech. Jeho úmrtí, k němuž došlo 6. srpna 1953 v půl jedné odpoledne, vyvolává řadu otázek souvisejících s příčinami a případně i cizím zaviněním.

Jako hlavní nemoc uvádí ohledací list již dříve diagnostikovanou tuberkulózu, ale bezprostřední příčinou bylo zauzlení střev v důsledku zánětu pobřišnice.⁴⁵ Z toho je ovšem jen těžko možné odhadnout, jestli komplikace skutečně vyvolala tuberkulóza, která může za určitých okolností způsobit zmíněný zánět. V tom případě by se pobyt ve vazbě stal jen nepřímou příčinou kvůli

neposkytnutí potřebné lékařské péče, takže po převozu z Ruzyně na Pankráč se již nedalo nic dělat. Jenže v úvahu připadá i varianta vzniku závažných komplikací v důsledku surového postupu vyšetřovatelů, který měl být kamuflován reálně existující chorobou. Odpověď by bývala mohla poskytnout soudní pitva navrhovaná lékařem provádějícím úřední ohledání, jenže k té nikdy nedošlo.

Ať již byl důvod smrti jakýkoliv, kvůli výše popsaným mezinárodně-politickým souvislostem vznikl velký problém. Oficiální přiznání, že zemřel ve věznici krátce po ukončení vyšetřování, tehdy nepřipadalo v úvahu. Na řadu proto přišla nutnost nechat tělo zesnulého bez dalších průtahů zmizet. Tuto povinnost StB splnila s veškerou důkladností. Obratem pro něj přijeli do nemocnice na Pankráci a odvezli ho do krematoria ve Strašnicích. A protože vše probíhalo v utajení, neobjevilo se jméno G. Papanikase ani v knize zemřelých ve vězeňské nemocnici, kde je uveden jen jako „položka číslo 3 203“ bez bližší specifikace. Jediný údaj navíc byl v poznámce: *Mrtvé tělo převzal Útvar NB Dub.*⁴⁶ Následovalo zpopelnění ostatků a zápis do kremační knihy, s číslem S/108292, který představuje poslední zmínku o jeho existenci.⁴⁷

Další osud ostatků je neznámý, ale jako nejpravděpodobnější varianta se jeví uložení urny v pankrácké věznici a pozdější zničení. Tuto hypotézu podporuje jak tehdejší praxe, tak i tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti z roku 1952. Ten sice řeší nakládání s ostatky „agentů a teroristů“, ale obdobný postup lze předpokládat i u G. Papanikase: *Urnu s popelem předá pak správa krematoria náčelníku okresního oddělení VB v místě, který*

41 Tamtéž, hlášení strážmistra Vladimíra Janovce z 26. 2. 1953.

42 Tamtéž, zpráva o pokusu D. Vulgarise o sebevraždu z 30. 5. 1953.

43 Tamtéž, hlášení o zdravotním stavu vyšetřovance 3189/03 ze 14. 1. 1953.

44 Tamtéž, protokol z 27. 7. 1953.

45 Tamtéž, léčebný a ohledací list ze 7. 8. 1953.

46 NA, f. SSNV (nezpracováno), Kniha zemřelých z pankrácké vězeňské nemocnice od 26. 10. 1946 do 23. 2. 1958.

47 KÝR, Aleš – KAFKOVÁ, Alena: *Přehled o uložení ostatků popravených a zemřelých odsouzených za protikomunistický odboj a osob ve výkonu vazby v letech 1948–1961 ve věznicích Praha-Pankráč a Praha-Ruzyně* (nepublikovaný text, kopie v držení autora).

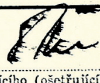
1953 Číslo ohledacího listu: Číslo pitvevního protokolu: 86 16

Léčebný a ohledací list

Jméno osobní (křestní): Georgia 2. Datum narození: 20. 2. 1920
 (u neznámých mrtvol přibližně stáří)
 Jméno rodové (příjmení): PAPANIKAS
 (při změně jména též jméno dřívější, u dosud bezejmenných jména obou rodičů případně pouze matky)
 Rodiště (obec): Agakia (ulice, číslo)
 (okres): Atikia (kraj, u cizinců stát) Řecko
 Bydliště (obec): Morf Stare mesto (ulice, číslo) číslo 101
 (okres): Trutnov (kraj, u cizinců stát)
 (u novorozenců bydliště matčino)
 Jméno osobní a rodové pozůstalého manžela: ROZ.
 Jméno osobní a rodové zemřelého: Papanika Vasilis ROZ. ajlora
 ROZ.

) základní (hlavní) nemoc: <u>Infarkt arot. kor. v. lavo z. rosvem</u>	* Trvání nemoci	** Znak
) komplikace, která vedla k smrti: <u>rozklad otřev. T.C. sánet obřadnice 570</u>		002
) bezprostřední příčina smrti: <u>rozklad otřev.</u>		011 570

Místné trvání nemoci od počátku do smrti.
 k Podrobného seznamu Mezinárodní statistické klasifikace nemocí, úrazů a příčin smrti (1948).

Praxe dne 7. srpna 1953.
 Lékař:
 Pohlaví: muž 9. Rodinný stav: vdovec
 Státní příslušnost: Řecko 11. Národnost: Řecko 12. Nábož. vyznání: ortodox

Povolání a postavení v povolání	Druh povolání (výrobní odvětví)	Postavení v povolání (samostatný, úředník, dělník a pod.)
1) zeměděle: <u>zemědělec</u>	<u>zemědělství</u>	<u>dělník</u>
2) živitele, jde-li o dítě
3) manžela, jde-li o manželku, jež nemá vlastní povolání
4) dřívější povolání, jde-li o osobu na odpočinku
5) někdejšího manžela, jde-li o vdovu, jež nemá vlast. povolání

Kde, kde a od kdy byl zemřelý léčen?
 Kde nastalo úmrtí: v ústavu 16. Místo úmrtí: č. 104
 (doma, v ústavu, při převozu, na ulici a pod.)
 Datum úmrtí: 5. srpna 1953 v 12.30 hod.
 (hodina, den, měsíc, rok)
 U dětí: a) mrtvě narozených
 b) zemřelých do jednoho roku: donošené-nedonošené
 do 24 hod. po porodu: délka života v hod.:
 do 14 let: byli rodiče spolu oddáni? ano — ne.
 Má matka výdělečné povolání a jaké?

iskopis — patisk se trestá.
 Čís. skl. 434.
 Státní tiskárna v Praze — 3942-49.

Léčebný a ohledací list G. Papanikase

Foto: ABS

zařídí zaslání urny ministerstvu národní bezpečnosti – správě nápravných zařízení, která zařídí uložení urny na vězeňském hřbitově.⁴⁸

G. Papanikas se nedožil soudu se skupinou, která byla zprvu pojmenována „Vasilakis a spol.“. Ještě žaloba z konce července nese toto označení,⁴⁹ ale už trestní oznámení bylo podáno pod názvem „Pegnidis a spol.“⁵⁰ Proces se uskutečnil před Nejvyšším soudem v Praze o necelý měsíc později a padlo v něm celkem osm trestů odnětí svobody v rozmezí 16 měsíců až čtyři roky.⁵¹

K doplnění celkového kontextu perzekuce řeckých „monarchofašistů“ je ještě třeba uvést, že nešlo o ojedinělý soudní proces. Generální prokuratura tehdy řešila celkem dvanáct případů, v nichž figurovali vojáci královské armády. Trestní oznámení bylo nakonec podáno proti 69 osobám. Celkový počet zatčených k 17. listopadu 1953 byl však vyšší – ve vyšetřovacích celách skončilo 82 Řeků. U 13 z nich ale bylo trestní stíhání zastaveno v přípravném řízení a souzeno jich nakonec bylo ještě o jednoho méně.⁵²

Vylíčený život G. Papanikase otěví téměř neznámou kapitolu řecké emigrace v Československu. Všeobecně je sice rozšířené povědomí o příjezdu velké skupiny dětí, případně to, že je následovali poražení povstalci z řad DSE či jejich příznivci, ale že mezi nimi byli i váleční zajatci donucení opustit svou zemi, netuší skoro nikdo. Přitom se jedná o záležitost s mezinárodním rozměrem, opakovaně projednávanou na půdě OSN. Navíc je to tragický příběh lidí, kteří se dostali do soukolí politických zájmů bez možnosti nějak výrazně ovlivnit svůj osud.

48 NA, f. SSNV (nezpracováno), sv. 8, Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 164/1852 z 18. 11. 1952.

49 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2699 MV, žaloba na skupinu „Vasilakis a spol.“ z 31. 7. 1953.

50 Tamtéž, trestní oznámení ze 17. 9. 1953.

51 Soudní senát zasedal ve složení: předseda JUDr. Vladimír Podčepický, soudci Josef Plaček a Josef Duchoslav, prokurátor JUDr. Jar. Prokop, obhájci ex offio JUDr. Martin, JUDr. Zavadil, zapisovatelka Jarmila Kučerová, tlumočníci Ioannu Nikos a Antonín Vojáček. Tamtéž, protokol o hlavním líčení a rozsudek Nejvyššího soudu v Praze ze 7. 10. 1953.

52 HRADEČNÝ, Pavel: *Řecká komunita v Československu*, edice Informační zprávy Generální prokuratury v Praze o trestním stíhání některých řeckých státních příslušníků ze 17. 11. 1953, s. 171–173.